

Skabelse og sammenhæng i *Den Store, Usynlige Ånds* *hellige bog*

Af ph.d.-stipendiat, cand.theol. Julie Sigaard Törnkvist

I den egyptiske ørken, lidt uden for den lille by Nag Hammadi, fandt man for ca. 75 år siden – i år 1945 – en lille bunke læderindbundne bøger: Dét, der siden er blevet benævnt Nag Hammadi-samlingen, Nag Hammadi-skrifterne eller Nag Hammadi-biblioteket. Opdagelsen, som har været på højde med fundet af Dødehavsskrifterne, afslørede mange hidtil ukendte religiøse tekster. Grundet deres mystiske og mytologiske karakter blev teksterne hurtigt tilskrevet de såkaldte “gnostikere” – en betegnelse, der sidenhen har fået meget kritik. Pludselig havde man fået adgang til en betydelig mængde tekster fra “gnostikernes” egen hånd og havde dermed fået et supplement til kilderne om dem; kilder, der ellers primært bestod af apologeternes karikerede skildringer.

Er vi så blevet klogere på “gnostikerne”? Ja, fx er vi blevet kloge nok til at kunne diskutere, om vi overhoved kan bruge termen “gnostikere” meningsfuldt. Det har især Michael A. Williams bidraget til. “Gnostikere” ser mest af alt ud til at være et øgenavn, som nogle mennesker er blevet påduttet, og som de ikke ville bruge til at betegne sig selv. Når vi bruger termen, er det således med risiko

for, at vi mere eller mindre bevidst kommer til at reproducere kirkefædrenes farvede, men unuancerede syn på en gruppe mennesker, der efter alt at dømme er så forskellige fra hinanden, at vi formentlig ikke engang med rette kan referere til dem som én samlet gruppe. Termen “gnostikere” kan lidt for let gå hen og blive en belejlig paraplybetegnelse, vi kan bruge om nogen, vi egentlig ikke rigtig ved, hvem er – og måske egentlig heller ikke rigtig ønsker at vide, hvem er. Begrebet “gnosticisme” er således blevet kritiseret for at være et forsøg på at sætte noget alt for komplekst og mangefacetteret på én fælles formel. I dag bliver tekster, der traditionelt er blevet betegnet som “gnostiske”, indregnet under den noget bredere betegnelse *Early Christianity*.

Fra kategorisering til forståelse

Den tidligste forskning i Nag Hammadi-skrifterne har i et vist omfang været præget af den dagsorden, kirkefædrene i sin tid satte: Der var stor interesse for at kategorisere de enkelte tekster, især i forhold til deres grad af “kristenhed”, der ofte blev vurderet til at ligge i den lavere ende af skalaen. Ligesom så mange andre tekster inden for eksegeseens interesseom-

råde er de enkelte Nag Hammadi-skrifter blevet læst og vurderet ud fra redaktionskritiske principper. Med redaktionskritikken som konkret værktøj kunne man således diskutere teksternes grad af *autentisk* "kristenhed". At Jesus Kristus i en given tekst omtales som frelser, behøvede derfor ikke at betyde, at denne tekst kvalificerede sig til at komme med i "klubben for rigtigt kristne tekster". Det blev derimod taget som et udtryk for, at teksten havde været igennem en kristianiseringsproces og i sin nuværende form besad en vis form for "kristenhed" takket være én eller flere redaktørers målrettede arbejde. Sammen med interessen for teksterne som udtryk for en kronologisk lag-på-lag-struktur har man naturligvis også interesseret sig for teksternes originale forlæg og i nogle tilfælde rekonstrueret dem. Forlæggene menes i langt de fleste teksters tilfælde at være affattet på græsk engang i det 2.-3. århundrede og ikke koptisk, som derimod er dét sprog, som samtlige tekster i Nag Hammadi-samlingen er overleveret på.

I dag er der ikke længere den samme interesse for teksternes tilblivelsesproces. Man er derimod blevet mere optaget af teksterne i den form og ordlyd, de rent faktisk er bevaret i. Der er således også større interesse for at se på teksterne i en tidlig kontekst, der matcher resultatet af den kulstof 14-test, man har lavet af ét af kodekserne, og som peger på en datering omkring midten af det 4. århundrede. Der er således enighed om, at de 13 kodekser, der tilsammen udgør Nag Hammadi-samlingen, formentlig har tilhørt et kristent munkekloster i Egypten i 300-tallet. Tendensen i dag er altså at insistere på de originale teksters utilgængelighed.

Med metodiske rødder i *New philology* (eller *Material philology*, som det mere sigende kaldes) peger forskere som Hugo Lundhaug på, at teksterne skal læses i deres nuværende form, hvor de ikke kan løsriives fra deres konkrete materialitet som blæk på bogindbundne papyrussider, forfattet af en skriver i det 4. århundredes Egypten.

Ligesom både den tidligste forskning og de nyere tendenser inden for Nag Hammadi-forskningen er min tilgang også grundlæggende historisk-kritisk. I mit ph.d.-projekt undersøger jeg en bestemt tekst fra Nag Hammadi-samlingen med titlen *Den Store, Usynlige Ånds hellige bog*. Den Store, Usynlige Ånd er naturligvis Gud. Og med titel plus minigloseliste til denne titel har man i virkeligheden fået et meget godt indblik i, hvad *Den Store, Usynlige Ånds hellige bog* er for en slags tekst: en tekst fyldt med mytologi og guddommelige enheder og en forkærlighed for begreber og begivenhedsforløb, der virker kryptiske og fremmedgørende på en læser i Danmark i år 2019. Og det er netop dette univers, vi møder i teksten, jeg er draget af, mere end af de egyptiske munke, der heldigvis har været så elskværdige engang i det 4. århundrede at sørge for at anbringe alle disse læderindbundne papyrussider i en forseglede krukke, hvorved de har kunnet bevares godt nok, til at en ph.d.-studerende som jeg nu kan kaste sig ud i at skrive en afhandling om en enkelt af de indeholdte tekster. Eller for at sige det på en anden måde: Mit fokus er ikke på den socialhistoriske virkelighed bag teksten, men derimod på selve teksten og den teologi, der udfoldes heri. Jeg betragter teksten som et stykke teologisk litteratur

i egen ret og ønsker at forstå den ideverden, vi præsenteres for i og mellem linjerne. Teksten er ofte blevet afskrevet som uforståelig og usammenhængende, men jeg insisterer på at forsøge at læse teksten som både forståelig og sammenhængende. Det har unægteligt sine udfordringer: For hvordan forstår man egentlig en tekst, der næsten gør en dyd ud af at være uforståelig? Hen imod slutningen beskrives *Den Store, Usynlige Ånds hellige bog* som en hemmelig bog, og teksten genbruger den velkendte frase “de, der har ører, skal høre”. I det hele taget bærer *Den Store, Usynlige Ånds hellige bog* præg af en indforstået tone, hvor betydninger og sammenhænge forudsættes snarere end forklares. Det er naturligvis en antagelse, at der findes en indre sammenhæng i teksten. Med mit ph.d.-projekt håber jeg at kunne sandsynliggøre, at der er en sammenhæng i teksten ved at komme med et bud på, hvori en sådan sammenhæng (blandt andet) kan bestå.

Skabelse som sprog og sex

Den Store, Usynlige Ånds hellige bog er en genremæssig hybrid mellem fortælling og poesi og består af en indledning, en kosmogonisk beretning, en soteriologisk del, en hymne og en afslutning. Mit projekt koncentrerer sig især om kosmogonien, hvor vi hører om tilblivelsen af en lang række guddommelige entiteter, der alle er navngivet enten med et begreb eller et egennavn, der (i hvert fald for os) læner sig op ad nonsens. Iklædt et poetiserende sprog udfolder der sig i kosmogonien et begivenhedsforløb, hvor nye enheder skabes og siden selv skaber andre enheder. Denne skabelsesproces beskrives ved hjælp af to forskellige,

men integrerede semantiske systemer: På den ene side fremstår skabelsen som en kognitiv og lingvistisk proces, og på den anden side er det en reproduktiv akt bundet op på køn og kropslighed. Min strategi til at forstå kosmogonien er at dykke ned i denne sprogbrug og belyse den ved at inddrage både klassisk og hellenistisk filosofi, der behandler emner som sprog, køn og reproduktion. Tanken med at bruge filosofiske tekster som forståelseshorisont er, at filosofien rent faktisk *forklarer* nogle af de sammenhænge, som blot forudsættes i *Den Store, Usynlige Ånds hellige bog*. Filosofien kan på den måde fylde nogle huller ud og derved gøre det muligt for os at forstå teksten som et sammenhængende værk med en gennemgående indre logik. Min tilgang og mit projekt er i høj grad inspireret og påvirket af de undervisere, der i sin tid har introduceret mig til den nytestamentlige eksegese: Gitte Buch-Hansen, Tilde Bak Halvgaard og Troels Engberg-Pedersen, der alle har inddraget antikkens filosofi i deres arbejde med tidlige kristne tekster. Mit projekt er således formet af, at jeg har været elev i den (stoisk-)filosofiske “skole”, Engberg-Pedersen har etableret her på Københavns Universitet. Ligesom Halvgaard bruger jeg filosofien til at kaste lys over en tekst fra Nag Hammadi-samlingen, og ligesom min vejleder Buch-Hansen kombinerer jeg filosofien med et fokus på antikkens forståelse af køn og kropslighed.

Mit ph.d.-projekt består altså i en grundig detaileksegetisk analyse af sprogbru- gen i kosmogonien i *Den Store, Usynlige Ånds hellige bog*. For at udfolde den lingvistiske terminologi læser jeg Platons dialog *Kratylos* samt diverse kilder til

stoikernes sprogfilosofi. Som en central kilde til at belyse den del af terminologien, der knytter sig til køn og reproduktion, kommer jeg til at bruge Aristoteles' *De generatione animalium*. Filon kommer også til at spille en rolle, især fordi han i nogle af sine skrifter kombinerer alle elementer: skabelse, sprog og reproduktion. Derudover vil jeg mere bredt inddrage andre antikke kosmogonier i min analyse, både fra filosofien og fra andre tekster i Nag Hammadi-samlingen. I mit projekt vil jeg helt bogstaveligt talt *indlæse* ideer hentet fra den ovennævnte antikke litteratur. Det gør jeg, fordi jeg ser det som en nødvendighed, for at man kan danne sig en samlet for-

ståelse af teksten. For teksten *er* fyldt med huller, både de helt konkrete huller (lakunerne), hvor de gamle papyrussider er smuldret, eller blækket er udtværet, og de anderledes abstrakte huller, hvor det ikke er mangel på tekst, men mangel på forklaring, der gør teksten vanskelig at forstå. Det er disse abstrakte huller, jeg i mit projekt vil forsøge at udfylde ved at indhente forklarende elementer uden for teksten selv, men som teksten ser ud til at pege hen imod – det hele med det overordnede formål, at det muliggør en samlet og sammenhængende forståelse af tekstuniverset i *Den Store, Usynlige Ånds hellige bog*.